

עדכן בחירות 2009

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי
مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي – العربي

הפוליטיקה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-18

גיליון מספר 2
5 בפברואר 2009

עורכים: אפרים לביא ואריק רודניצקי

תוכן העניינים

א. דבר העורכים	2
ב. מאמר המערכת	4
ג. היערכות המפלגות – עמדות ופעילות פוליטית	5
כללי	5
רע"מ-תע"ל – הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית לשינוי	5
חד"ש – חזית דמוקרטית לשלום ולשוויון	6
בל"ד – ברית לאומית דמוקרטית	7
דעם – ארגון הפעולה הדמוקרטי	8
ד. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות	9
תגובות להחלטת בג"ץ בעניין ביטול פסילתן של מפלגות ערביות	9
השפעותיו של המבצע הצבאי בעזה על מערכת הבחירות	10
לשאלת שיעור הצבעתם הצפוי של הערבים	11
עמדות בסוגיית החרמת הבחירות	12
עמדת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית	14
עמדת הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית	14
ה. נתוני רקע	16
מפלגות ערביות וערביות-יהודיות: עיקרי המצעים	16
סעיפים הנוגעים לאזרחים הערבים במצעי מפלגות יהודיות-ציוניות	22

קרן קונרד אדנאואר
Konrad Adenauer Stiftung

אוניברסיטת תל-אביב
מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

א. דבר העורכים

אנו שמחים לפרסם את הגיליון השני של "עדכן בחירות 2009" העוסק בפוליטיקה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-18. גיליון זה רואה אור חמישה ימים לפני מועד הבחירות, שיתקיימו ב-10 בפברואר.

בתקופה שחלפה מאז פורסם הגיליון הקודם נפלה ההכרעה בבג"ץ, שביטל את החלטת ועדת הבחירות המרכזית ואישר למפלגות בל"ד ורע"מ-תע"ל להתמודד בבחירות לכנסת. החלטה זו סימנה את יריית הפתיחה המעשית בקמפיין הבחירות של חד"ש, רע"מ-תע"ל ובל"ד. אחד המרכיבים המרכזיים בתעמולת הבחירות של מפלגות אלה היה הניסיון לעודד ולהעלות את שיעור ההצבעה ברחוב הערבי לקראת יום הבחירות.

לא מדובר במשימה קלה, שכן לפי ממצאי הסקרים כוחן של שלוש המפלגות הללו נמצא במגמת ירידה מתמדת. בשלושת החודשים האחרונים ירד כוחן המשותף של שלוש המפלגות מ-10-11 מנדטים ל-8-9 מנדטים בלבד.¹ לפי הסקרים, חד"ש ורע"מ-תע"ל יזכו ב-3 עד 4 מנדטים כל אחת, ואילו בל"ד, המפלגה הקטנה יותר, תזכה ב-2 מנדטים בלבד. מבחינת בל"ד, חציית מחסום אחוז החסימה נראית עתה משימה לא קלה, במיוחד לאור העובדה שחד"ש ורע"מ-תע"ל, שתי המפלגות הגדולות יותר, חתמו ביניהן על הסכם עודפי קולות. בבחירות הקודמות היה זה הסכם עודפי הקולות שחתמה בל"ד עם חד"ש אשר העניק בסופו של דבר לבל"ד את המנדט השלישי, והעמיד אותה כשוות כוחות מול שתי המפלגות האחרות.

שאלת החרמת הבחירות, בעיקר בעקבות המלחמה ברצועת עזה, עומדת במרכז הדיון בציבור הערבי ובמערכת הפוליטית. הגורמים החוץ-פרלמנטאריים, ביניהם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ותנועת "בני הכפר", חזרו על טיעוניהם שאין כל תועלת בייצוג ערבי בכנסת, ותנועת "בני הכפר" אף יצאה בקריאה מפורשת להחרמת הבחירות. לעומתם, טענו מנהיגי חד"ש ורע"מ-תע"ל שכיום, יותר מבעבר, על הציבור הערבי להצביע למפלגות הערביות כדי שניתן יהיה ליצור גוש ערבי מחוזק שיעמוד כנגד הימין הקיצוני המתחזק והולך בישראל. מפלגות אלו דחו בתקיפות רבה את דרישת הפלג הצפוני להימנע משימוש בנושא המלחמה בתעמולת הבחירות, וטענו כי חובתן להביע את עמדתן הפוליטית ביחס למלחמה.

שלוש המפלגות הערביות פועלות בדרכים שונות להעלאת התודעה הלאומית של הציבור ולהגברת הזדהותו עימן וחיוזוק תמיכתו בהן. הן מדגישות את העובדה שמפלגות העבודה, קדימה והליכוד, אימצו בעקבות המלחמה בעזה סדר יום ביטחוני וזנחו נושאים מרכזיים החשובים לרוב הציבור הערבי, כמו יישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני והתמודדות עם המשבר הכלכלי-חברתי. הן מסבירות את הסכנות המחרפות מפני גילויי הגזענות, השנאה וההסתה כלפי הערבים בקרב מגזרים נרחבים של הרוב היהודי. הן מזהירות כי רוב המפלגות היהודיות והציוניות רואות

¹ ראו פירוט באתר "הסקר של המדינה": <http://www.hamedina.co.il>

בערבים סכנה דמוגרפית ולכן מבקשות להדיר אותם מהמערכת הפוליטית בישראל ומקדמות חקיקה שתבטיח את יהדותה של המדינה ותגביל את הזכויות הלאומיות של האזרחים הערבים. מנהיגי המפלגות מקווים כי תימשך המגמה שהסתמנה בבחירות לרשויות המקומיות (שהתקיימו בנובמבר 2008) של אי הצבעה לנציגי המפלגות הציוניות הגדולות (קדימה, ליכוד, העבודה).

גיליון מורחב זה של "עדכן בחירות 2009" מסכם את ההתפתחויות האחרונות בפוליטיקה הערבית ועוסק במגוון סוגיות כגון שאלת החרמת הבחירות, התגובות להחלטת בג"ץ בעניין ביטול הפסילה של בל"ד ורע"מ-תע"ל, השפעותיו של המבצע הצבאי בעזה על מערכת הבחירות ביישוב הערבי, וכן עמדותיהן ופעילותן של המפלגות בקמפיין הבחירות. בחלק האחרון, הכולל נתוני רקע, מובאות נקודות עיקריות מתוך מצעיהן של המפלגות הערביות והערביות-יהודיות, וכן סעיפים עיקריים במצעיהן של המפלגות הציוניות העוסקים באזרחי ישראל הערבים.

אנו פונים לציבור קוראינו הרחב: אם ידוע לכם על אתרים רלוונטיים לנושא שבהם ניתן להפיץ את העדכן, נשמח מאד אם תפנו אלינו:

- אתר האינטרנט של מרכז משה דיין: www.dayan.org
- תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי: אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991
פקס 03-6406046
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il
- אפרים לביא (מנהל בפועל של התכנית): lavieeph@post.tau.ac.il
- ד"ר אלי רכס (מנהל ומייסד התכנית): e-rekhess@northwestern.edu

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2009. ניתן לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של שם המקור ועורכיו, ומקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודתנו לעובדי התכנית, אמאני כתאנה ויובל סופר, שתרגמו את החומר מערבית לעברית.

העורכים

ב. מאמר המערכת

"מה נשתנה?"

אלי רכס

בשנים האחרונות מסתמנת ירידה הדרגתית בשיעור ההשתתפות של הציבור הערבי. בין 1996 ל-2006 חלה נסיגה של 21% בשיעור ההצבעה: מ-77% ל-56% – שיעור ההשתתפות הנמוך ביותר שנרשם אי פעם בהצבעת הערבים בבחירות לכנסת.

הסיבות לנסיגה מהקלפיות רבות ומגוונות: אכזבה מהישגיהם של חברי הכנסת הערבים, חוסר אמון ביעילותה של ההשתתפות הפרלמנטרית, החרמת הבחירות על רקע אידאולוגי-אסלאמי/דתי, מחאה נגד הממסד הממשלתי, והקמת חלופות למפלגות הפוליטיות בדמותם של ארגונים לא-ממשלתיים.

שורת התפתחויות, שאירעו בשלוש השנים שחלפו מאז הבחירות האחרונות, מצביעה על התעצמות פוטנציאלית של מגמת ההימנעות. במישור הפנימי, אירוע מכונן ראשון שראוי לציון מיוחד הוא פרסום ארבעת מסמכי "החזון העתידי" בסוף 2006 ובראשית 2007. זהו ניסיון ראשון מסוגו לנסח מצע רעיוני מגובש למעמדו של המיעוט הערבי בישראל תוך הצגת אלטרנטיבה אידאולוגית-פוליטית למבנה הנוכחי. אף שאין במסמכי החזון קריאה ברורה להחרים את הבחירות לכנסת. הקריאה להקמת דמוקרטיה קונסטיטוציונלית (מדינה דו-לאומית) ודאי שאין בה כדי לעודד בוחרים ערבים להצביע השנה לכנסת.

במישור ההשפעות מבחוץ, מלחמת לבנון (קיץ 2006) ומבצע "עופרת יצוקה" (ראשית 2009) חידדו את שאלת הזהות הלאומית של הערבים בישראל לאין ערוך. ההיטלטלות בין היסוד האזרחי-ישראלי והיסוד הלאומי-פלסטיני/ערבי החרפה, וככלל חיזקה באורח ניכר את תחושת השייכות הלאומית. המלחמה בעזה הותירה גם היא צלקות קשות שרישומן אינו חולף. הערבים בישראל הם שותפים מלאים להאשמת ישראל ב"פשעי מלחמה" וב"רצח עם". גם בכך אין כדי לחזק את החובה האזרחית של ההשתתפות בתהליך בחירות של מדינה דמוקרטית.

אשר ליחסים עם הממסד, גם כאן לא ניתן להצביע על שיפור של ממש מאז הבחירות האחרונות. אכן, ראש הממשלה, אהוד אולמרט, הכיר בפומבי בהזדמנויות שונות בשנה האחרונה באפליה המתמשכת כלפי האוכלוסייה הערבית, והרבה לדבר על הצורך בשינוי, אך דיבורים לחד ומעשים לחד. בפועל מעט השתנה.

התוצאה המשולבת של תהליכים אלה היא קיטוב גדל והולך ביחסי יהודים-ערבים. רמת הניכור ההדדי התעצמה באורח ניכר בשנים האחרונות. ההתפרצות האלימה בעכו בראשית אוקטובר 2008 היא עדות טרייה לשבריריות מעטפת היחסים בין יהודים וערבים, ולמידת נפיצותם.

הימין היהודי הרדיקאלי הולך ומתחזק. התעמולה האנטי-ערבית של אביגדור ליברמן הצוברת תאוצה, מחד גיסא, והפסילה הבוטה של בלי"ד ורע"מ-תע"ל בוועדת הבחירות המרכזית, מאידך גיסא, הם ציוני דרך בתהליך הקיטוב המעמיק. התגובה הרגשית והאגרסיבית של חברי הכנסת הערבים למלחמה בעזה ולמדיניות הממשלתית ממשיכה להבטיח את המשך קיומו של מעגל קסמים שבו לכודים יחסי יהודים-ערבים: הראש בולע את הזנב בהדדיות סימביוטית מעוררת חרדה.

המפלגות הערביות שעתידן, באופן פרדוקסאלי, מותנה בהמשך ההצבעה לכנסת, משקיעות לעומת זאת מאמץ עילאי כדי להבטיח הגעת הבוחרים לקלפי. להיטות זאת מובנת: גם הפעם לא צלח הניסיון ליצור גוש פוליטי ערבי מאוחד שהיה יכול להבטיח חציית גבול אחוז החסימה בקלות יחסית וייצוג ערבי נרחב בכנסת. לכן, כל מפלגה או רשימה נלחמת על המשך קיומה הפוליטי ומפה הניסיון לשכנע את הציבור הערבי בנאמנותה לעניין הפלסטיני-ערבי (או "הלאומי-אסלאמי" בנוסח של רע"מ-תע"ל), בדחייה המוחלטת של הרעיון הציוני, בגינוי החרף ביותר למדיניות הממשלה ובמסע להענשת המפלגות הציוניות.

ספק אם ניסיון זה יצלח נוכח המציאות החדשה שתוארה לעיל, אם כי ייתכן שהמפלגות הערביות יצליחו להפוך את הבחירות למסע מחאה המוני של הציבור הערבי. יחד עם זאת, אם אכן יירד שיעור ההצבעה (כפי שסקרים אחדים מנבאים) עשוי, כאמור, ייצוג הערבים בכנסת לקטון, דבר שיעצים זאת השיח על חלופות לפוליטיקה הפרלמנטרית בשלושה ערוצים אפשריים: פיתוח הרעיון של פרלמנט כל-ערבי, חיזוק ארגוני החברה האזרחית, והתחזקות הזרם האסלאמי הדוגל בבנייה ובפיתוח של מוסדות עצמאיים.

ג. היערכות המפלגות – עמדות ופעילות פוליטית

כללי

- **חד"ש ורע"מ-תע"ל קוראות לסלק את המפלגות הציוניות מהיישובים הערבים**

משלחת מטעם חד"ש ומשלחת מטעם רע"מ-תע"ל נפגשו על מנת לדון בשלוש סוגיות מרכזיות: ניהול תחרות תרבותית, הצורך לסלק את המפלגות הציוניות מהיישובים הערביים, והצורך לשתף פעולה על מנת להגביר את ההשתתפות בבחירות הקרובות לכנסת. [...] [בהודעה לעיתונות שפורסמה בעקבות הפגישה נאמר:] "יש לסלק מכפרינו ומערינו את המפלגות הציוניות, ועל כן יש לקיים שיתוף פעולה אפקטיבי, כיוון שזו בושה שמישהו מהציבור הערבי יצביע למפלגות המלחמה הנפשעת." [...] שתי הרשימות הדגישו כי הן קוראות לבל"ד לצאת באמנת כבוד בנוגע לשלוש הסוגיות הללו. (כל אל-ערב, 23.1.09)

- **חתימת הסכם עודפי קולות בין חד"ש לרע"מ-תע"ל**

חד"ש חתמה על הסכם עודפי קולות עם רע"מ-תע"ל. [...] בגילוי דעת שהפיצה, הצהירה חד"ש כי "החלטה זו עונה על האינטרס הנוגע לאפשרות העלאת הייצוג הערבי בכנסת הבאה ומניעת בזבוז קולות לשווא. כך תגדל השפעתנו על המפה הפוליטית בארץ, שזוהי יותר ויותר ימינה. [...] החלטה זו היא ביטוי לגישה שנוקטת חד"ש לשיתוף פעולה בינה לבין הרשימות הפועלות ברחוב הערבי לשם העלאת אחוז ההצבעה בקרב הערבים, המחויבות לשיח אחראי ותרבותי במהלך מערכת הבחירות, סילוק המפלגות הציוניות מכפרינו וערינו, להראות כי אין בינינו אויבים, ולמקד את כל המאמצים להגברת המשקל הסגולי והכמותי של הקול הערבי נגד הימין הפשיסטי והמפלגות הציוניות." (www.aljabha.org, 27.01.09)

- **תגובת בל"ד על חתימת הסכם עודפי קולות בין חד"ש לרע"מ-תע"ל**

בתגובה לחתימת הסכם עודפי קולות בין חד"ש לרע"מ-תע"ל, הגיב עבד אל-פתאח: "היינו מעדיפים שיהיה לנו הסכם עודפי קולות עם מפלגה ערבית אחרת, אבל באין בעיה. הסכם עודפי קולות אינו הגורם המכריע בשום מערכת בחירות, הגורם המכריע הוא כוחה של בל"ד. [...] הסכם עודפי הקולות האמיתי שהיה צריך להגיע אליו, אשר היה יכול להיות ערך מוסף, הוא הקמת רשימה אחת משותפת לכל הרשימות והמפלגות הערביות." (כל אל-ערב, 30.1.09)

רע"מ-תע"ל – הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית לשינוי

- **טיבי: יש מי שרוצה כנסת נקייה מערבים כהכנה למדינה נקייה מערבים**

ד"ר אחמד טיבי, יו"ר תע"ל: מה שפורסם על כך שביקשתי לפסול את מפלגתנו הוא הבל ואינו ראוי לתגובה. [...] הם רוצים כנסת נקייה מערבים כהכנה למדינה נקייה מערבים. לא נשיב לשום מתקפה, חריפה ופוגעת ככל שתהיה, וזאת מתוך עמדה של כוח ולא של חולשה. (סינארה, 23.1.09)

- **טיבי: המסר שלנו הוא להצביע, אך לא למפלגות הציוניות**

אחמד טיבי: "המסר שלנו הוא לצאת ולהצביע, ולא להצביע למפלגות הציוניות, על-מנת לא להעניק פרס לימין, שמעוניין שלא יהיו ערבים בכנסת ושלא יהיו ערבים בארץ. אין ספק שבזכות התחזק בזכות המלחמה, על חשבון ההרג בעזה, וליברמן התחזק בזכות הקלף של השנאה כלפי הערבים בישראל. שני אלה אינם מוסריים. [...] יש כאלה שהמלחמה מעודדת אותם להצביע, בעוד שבקרב אחרים גוברת תחושת הייאוש." (Jerusalem Post, 28.1.09)

• תעמולת בחירות של רע"מ-תע"ל

"ניצחנו את הפאשיזם באמצעות אחדותנו הלאומית והאסלאמית. קולך קובע – דווקא עכשיו!"
(<http://www.a-m-c.org>)

חד"ש – חזית דמוקרטית לשלום ולשוויון

• ד"ר עפו אגבאריה: חד"ש היא השמאל היחידי בישראל, ומתנגדת לציונות

ד"ר עפו אגבאריה [המועמד הרביעי ברשימת חד"ש]: "הזירה הפוליטית הישראלית חושפת את מידת הקונצנזוס הקיים הכולל את הימין הגזעני הקיצוני ואפילו את השמאל הציוני. הוכח מעבר לכל ספק כי אין שמאל בישראל חוץ מהשמאל המתנגד לציונות הנמצא בשורות חד"ש." (כל אל-ערב, 23.1.09)

• ברכה: אנו מטיפים לשלום, אך נוכח התוקפנות והרג הזהות יש מקום רק להתנגדות

ח"כ מוחמד ברכה, במהלך עצרת בחירות של חד"ש בטייבה: "אנו מטיפים לשלום ולא למלחמה, אולם אל מול התוקפנות והרג הזהות העצמית והחירות יש מקום רק להתנגדות. אם יש אנשים הסבורים כי זה בניגוד לחוק, אנו אומרים להם כי היינו לצד כל העמים בעולם במלחמות השחרור שלהם ותמכנו בזכותם להיאבק בעושק ובעושקים, ועל כן, מה יש לצפות שתהיה עמדתנו כאשר מדובר בעמנו, וכאשר הדם הנשפך בעזה הוא הדם שלנו?" (כל אל-ערב, 23.1.09)

• חנא סויד: רק פעילות ערבית-יהודית משותפת תוכל להתנגד לגזענות כלפי הערבים

מאמר עמדה מאת חנא סויד, "משימות לאומיות נוכח הבחירות לכנסת": "הבחירות לכנסת חלות בתקופה קריטית באזור המחייבת קבלת החלטות מדיניות מכריעות [...] אנו עדים לעלייה ברמת הגזענות והשנאה כלפי הערבים בקרב מגזרים נרחבים של הרוב היהודי. הקריאות לטרנספר וגירוש הערבים מהארץ בכל האמצעים, והחשבתם כסכנה דמוגרפית המאיימת על גורל המדינה, הפכו לזרם מרכזי בחיים הפוליטיים בישראל, בו שותפות רוב המפלגות היהודיות והציוניות. כמו כן גוברת ההסתה נגד הערבים באמצעות התלהטות הדיון בנוגע ליהדותה של המדינה וחקיקת חוקים אשר מגבילים את החירויות הדמוקרטיות. [...] בולטת החשיבות להתנגד לקריאות הגזעניות לגרש את הערבים ממולדתם ולעצור את התפשטות רגשות השנאה כלפיהם ברחוב היהודי. במשימה זו אין חלופה לפעילות הערבית-יהודית המשותפת אשר שותפים בה הכוחות הדמוקרטיים היהודים." (כל אל-ערב, 23.1.09)

• חנא סויד: חד"ש פתחה בקמפיין לעידוד ההצבעה; ליברמן הפך לזרם המרכזי בישראל

ח"כ חנא סויד אמר שמפלגתו, שהיא מפלגה ערבית-יהודית משותפת, פתחה בקמפיין אינטנסיבי שמטרתו לא רק לעודד את הציבור להצביע, אלא גם להצביע לחד"ש. [...] סויד אמר שיותר מ-90% מהמצביעים עבור המפלגה הם ערבים. [...] סויד הזהיר: "מפלגות גזעניות מרימות כעת את ראשן, ומדברות באופן גלוי על 'גזענות' ועל 'טרנספר'. [...] הסכנה היא שיישראל ביתנו' [בראשות אביגדור ליברמן] תהפוך למפלגה השלישית בגודלה בישראל. היא הופכת כעת לזרם המרכזי בישראל, והיא תהיה חלק מהקואליציה הבאה." (Jerusalem Post, 28.1.09)

- **סויד: הצבעת הערבים למפלגות ציוניות מחזקת אותן על חשבון הערבים והעם הפלסטיני**
ח"כ חנא סויד: "ההצבעה למפלגות היהודיות והציוניות הוא תמיכה בלתי ישירה ועידוד לכיבוש ולתוקפנות. [...] ההיסטוריה הוכיחה כי הקולות הערביים אשר הלכו למפלגות היהודיות הציוניות, מחזקים את מפלגות אלו על חשבוננו ועל חשבון עמנו." (סינארה, 30.1.09)

- **עאידה תומא: חד"ש מדגישה הצורך להשריש את קיומנו במולדתנו, שאין לנו אחרת מלבדה**
עאידה תומא, המועמדת החמישית ברשימת חד"ש, בכנס בחירות בשפרעם: "כאשר חד"ש יוצאת בסיסמא 'הישארות עליה אנו מגנים' (בקאא' נחמיה), היא מדגישה את הצורך להישאר ולהשריש את קיומנו במולדתנו אשר אין לנו מולדת אחרת מלבדה. כאשר אנו מדברים על 'עתיד אותו אנו בונים' (מסתקבל נבניה), אנו רוצים לבנות אותו עבור הדורות הצעירים, על מנת להשריש את לאומיותם והישארותם במולדתם, בתנאי מחייה אשר מאפשרים התפתחות אנושית, כשאר החברות, למרות מדיניות האפליה הגזענית." (www.aljabha.org, 31.1.09)

- **סיסמת בחירות של חד"ש: קולי הוא השוט שלי נגד התליין שלי**
"סניף הנוער הקומוניסטי בחיפה עורך פעילויות ומוציא פרסומים רבים במסגרת הקמפיין שלו נגד החרמת הבחירות תחת הכותרת: 'אני מצביע משמע אני קיים' (אנא אצות אד'א אנא מוג'וד). כמו כן, הוא פרסם גילוי דעת תחת הכותרת: 'קולי הוא השוט שלי נגד התליין שלי' (צותי הוא סוטי צ'ד ג'לאדי)." (www.aljabha.org, 1.2.09)

בל"ד – ברית לאומית דמוקרטית

- **חנין זועבי: הרעיון של בל"ד סותר את הציונות ואת הרעיון הערבי-יהודי**
מאמר עמדה מאת חנין זועבי, מועמדת מס' 3 במפלגת בל"ד, "במסגרת החוק, ובניגוד לקונצנזוס הציוני": "הרעיון של בל"ד מתנגש חזיתית עם הציונות, לא רק עם המערכת הפוליטית והמשפטית בישראל – אפילו אם האחרונה אישרה את הרעיון של בל"ד – אלא גם עם רעיון ערבי-יהודי, אשר מראש מקבל את חוקי המשחק הפוליטי אשר קבעה המדינה, שהם חוקי הציונות עצמה. הציונות מתירה לך להיאבק באפליה ובדיכוי, בתנאי שלא תתנגד להגדרה הציונית של המדינה ולהיותה של המדינה מדינת היהודים בלבד. [...] המדינה אומרת כי השיח של בל"ד נוגד את הציונות ועל כן הוא קיצוני. מק"י אומרת כי הרעיון של בל"ד הוא לאומני, ועל כן הוא קיצוני. המדינה מחשיבה את הלאומיות שלי כקיצונית, כיוון שהיא אינה עולה בקנה אחד עם הציונות. מק"י מחשיבה את הלאומיות שלי כשעצמה כקיצונית." (כל אל-ערב, 23.1.09)

- **ג'מאל זחאלקה: מצע בל"ד מאיים על הגזענים במדינה; יצאנו מחוזקים מפרשת הפסילה**
ח"כ ג'מאל זחאלקה בפגישה עם עשרות מתושבי עילבון: "המצע שלנו מהווה איום אמיתי על הגזענות והגזענים." [...] זחאלקה אמר: "בל"ד יצאה חזקה יותר מפרשת פסילתה ומניעת השתתפותה בבחירות, ושיעור התמיכה העממית בה גבר, משום שהיא זו אשר הפכה למטרה עקב רעיונותיה ודרישותיה לשוויון מלא, במסגרת 'מדינת כל אזרחיה'. זה מה שמרגיז את הממסד אשר רואה במצע בל"ד קריאת תגר רצינית, משום שהיא המפלגה היחידה אשר יש לה חזון ומצע מדיניים כוללים, ויש לה מצע דמוקרטי המהווה איום אמיתי על הגזענות והגזענים במדינה." (<http://www.tajamoa.org>, 24.1.09)

- **תעמולת בחירות של בל"ד**
"אני אדם ערבי פלסטיני. נולדתי בארצי. אני יודע את ההיסטוריה שלי ומבין את המציאות שלי. אני רואה שאני מדוכא בגלל שאני ערבי, גאה בזהותי ובלאומיות שלי, ולא מוותר על מלוא הזכויות

שמגיעות לי. אני עומד בפני הגזענות, ואני רוצה לחיות בכבוד ובחירות." (www.tajamoa.org, 27.01.09)

• **זחאלקה: תעמולתו של ליברמן מעידה שהחברה הישראלית רוויה איבה כלפי הערבים**

גימאל זחאלקה, בתגובה על קמפיין הבחירות של 'ישראל ביתנו' המבוסס על הסיסמא "בלי נאמנות אין אזרחות": "ליברמן הוא אופורטוניסט קטן אשר ירד בגזענותו אל שפל המדרגה המעורר גועל וכעס. הוא מהגר אשר הגיע לארץ כדי להסית נגד תושביה המקוריים בעזרת מצח גזענית אשר הביאה לו פופולאריות. הדבר מעיד על כך שהחברה הישראלית רוויה איבה כלפי הערבים." (www.arabs48.com, 27.1.09)

• **מחאה של בל"ד על תעמולת חד"ש באום אל-פחם, העושה שימוש במוטיב שבטי ולא לאומי**

מזכ"ל בל"ד באום אל-פחם, מחמוד אדיב, שלח מכתב בהול להנהגה הארצית של חד"ש בו קרא להנהגת חד"ש לרסן את תעמולת הבחירות באום אל-פחם, אשר תוארה כ"בלתי אחראית". [...] במכתב נאמר: "על חד"ש לכבד את הבוחרים מאום אל-פחם, כיוון שבפעם הרביעית ברציפות בבחירות לכנסת, חד"ש משווקת את המועמד ד"ר עפו אגבאריה באום אל-פחם על בסיס של חיזוק שבטיות, ליבוי התנהגות אנוכית, היעדר כשירות פוליטית והנצחת פיגור חברתי-תרבותי. [...] סיסמאות דוגמת 'אום אל-פחם לכנסת', 'בן היישוב שלי הוא הראוי ביותר לקולי' (אבן בלדי **אחק בצותי**), 'אום אל-פחם תחילה' וסיסמאות אחרות, נגזר מהן היחס לתושבי אום אל-פחם כמחסן קולות ותו לא. [...] עיר זו היא מעוז התנועה הלאומית, אולם מנסים לשחק בתושביה ולפרוט על מיתר 'בן היישוב', במקום על האינטרס הכללי של עמנו והציבור שלנו". (www.arabs48.com, 28.1.09)

• **מחאת פעילי בל"ד בעילבון על ביקורו של השר לביטחון פנים, אבי דיכטר, ביישוב**

פעילי בל"ד מעילבון שבגליל הפגינו מול כנס בחירות של השר לביטחון פנים, אבי דיכטר, וקראו בסיסמאות המגנות את ביקורו בכפר. הם קראו קריאות המתארות את דיכטר כרוצח ילדים ופושע מלחמה. [...] בתגובה להפגנה זו, הפנה דיכטר בכנס הבחירות איום סמוי כלפי בל"ד בכך שגורלם יהיה כגורל מייסד המפלגה, ד"ר עזמי בשארה, אשר נתפרו לו האשמות ביטחוניות. [...] דיכטר התקיף את המפלגות הערביות ואמר כי הן "גוררות את הערבים לבדלנות", וציין במיוחד את בל"ד. [...] מזכיר בל"ד בעילבון אמר: "בושה לכל מי שמקבל את פני האנשים דוגמת הרוצח הזה [אבי דיכטר], שידי מוגאלות בדם הערבים והוא מבוקש בעולם באשמת ביצוע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. אנו קוראים לבני עמנו שלא לשתף פעולה עם פושעים אלו ולהחרים את ביקוריהם בכפרינו, שכן אלו הורגים את עמנו שם ורודפים אחר הקול שלנו כאן. התשובה הכי טובה לאלו היא למלא את הקלפיות בפתקי ד." (www.arabs48.com, 31.1.09)

דעם – ארגון הפעולה הדמוקרטית

• **יו"ר דעם: יותר ממחצית הציבור הערבי לא יצביעו בשל אובדן אמון במפלגות ובפוליטיקה**

אסמא אגבאריה-זחאלקה, יו"ר דעם: "עיקר הפעילות שלנו התחילה במגזר הערבי משום שזו האוכלוסייה הכי מוחלשת, שלכן גם מוכנה לקבל את הרעיונות של המפלגה שלנו – שלום ושוויון. אבל מדינת היהודים היא כבר לא מדינת היהודים. היא מדינת העשירים. [...] אני רוצה לחשוב שלא ייקח הרבה זמן עד שגם העובדים, המובטלים והפועלים היהודים יבינו שאין להם יותר מה להפסיד, שכדאי להם לשלב כוחות עם הערבים."

[...]

"היריב הגדול ביותר שלנו בחברה הערבית הוא הייאוש. יותר מ-50% מהציבור הערבי לא ילכו להצביע בכלל. הם איבדו כל אמון במפלגות ובפוליטיקה, וזה אמון שקשה לשקם. ובכל מקרה, החברה הערבית בשנים האחרונות לא מצביעה אידאולוגית, אלא חמולתית ולכן אי אפשר ללמוד מההצבעה ברחוב הערבי לגבי מגמות פוליטיות של הציבור הזה. הממסד לצערי מחזק את ההרכב החמולתי של האוכלוסייה הערבית משום שהוא לא מחזק את הכלכלה בחברה הערבית. (הארץ, 3.2.09)

ד. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות

תגובות להחלטת בג"ץ בעניין ביטול פסילתן של מפלגות ערביות

• **ליברמן: בג"ץ התיר למפלגות הערביות לחסל את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית**
אביגדור ליברמן, מנהיג מפלגת "ישראל ביתנו", מתח ביקורת חריפה על החלטת בג"ץ לדחות את החלטת הפסילה של בל"ד ורע"ם-תע"ל, ולאשר את התמודדותן בבחירות הבאות. בהקשר זה, אמר ליברמן: "בג"ץ נתן למפלגות הערביות רשות להוציא להורג את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". הוא הוסיף: "לא נוותר. בכנסת הבאה נחוקק את חוק האזרחות אשר ישים קץ לאי הנאמנות למדינה של חלק מערביי ישראל". (21.01.09, www.panet.co.il)

• **תגובת חד"ש להחלטת בג"ץ: החלטת הפסילה הייתה הצגה ימנית, גזענית ואווילית**
חד"ש הצהירה בהודעה שפרסמה לתקשורת: "החלטת בג"ץ שהתקבלה היום [...] מאשרת את עמדת חד"ש, שההחלטה [של ועדת הבחירות המרכזית] היא הצגה ימנית, גזענית ואווילית, שנועדה להסית נגד הציבור הערבי בארץ. היה ברור שהחלטת ועדת הבחירות איננה נתמכת בשום יסודות חוקיים, וזה התבטא בעמדת הפרקליטות, שדחתה את ההחלטה, וגם בהחלטה של בית המשפט העליון". (21.01.09, www.panet.co.il)

• **ברכה יציג הצעת חוק לשלול סמכות ועדת הבחירות לאשר רשימות המתמודדות בבחירות**
ח"כ מוחמד ברכה, יו"ר חד"ש, אמר שאחרי הבחירות הוא יזום הצעה לתיקון החוק הקיים, לשלילת הסמכות של ועדת הבחירות, שהיא [לדבריו] ועדה פוליטית מפלגתית, לאישור רשימות והעברת סמכות זו למערכת המשפט בדרגים שונים, מכיוון שהניסיון של השנים הקודמות מדגיש את הצורך הזה". (21.01.09, www.panet.co.il)

• **ואסל טה, בל"ד: החלטת בג"ץ היא סטירת לחי למפלגות שהצביעו נגדנו בוועדת הבחירות**
ח"כ ואסל טה, חבר כנסת מטעם בל"ד: "עם החלטה זו [של בג"ץ] נפלו כל תאוריות ההסתה נגדנו ונגד הערבים מצד ליברמן והמפלגות הציוניות. החלטה זו הייתה סטירת לחי למפלגות האלה, שהצביעו בוועדת הבחירות המרכזית נגדנו. [...] בלי קשר להחלטה שהתקבלה היום, המאבק שלנו ימשיך בדיוק כמו שהוא עכשיו, על מנת להצר את צעדיהן של המפלגות הציוניות בכפרינו וערינו ולרמוס אותן. אני פונה לכל האזרחים הערבים להשקיע את כל מאמציהם כדי לטאטא את המפלגות הציוניות שעשו מעשי טבח בעזה, ולתמוך בתנועה הלאומית המתגלמת בבל"ד". (21.01.09, www.panet.co.il)

• **טיבי: עמדתנו היא שזכותם של עמים להיאבק בכיבוש, רעיון 'יהדות המדינה' אינו הגיוני**
אחמד טיבי [לאחר החלטת בג"ץ]: "התוכנית שלנו היא לצאת נגד הימין הפשיסטי ולהדגיש את עמדתנו התומכת בזכותם של עמים להיאבק בכיבוש, וגם מצביעה על חוסר ההיגיון שברעיון יהדות המדינה". הוא הדגיש ש-10 בפברואר יהיה יום הנקמה נגד הפשיזם, נגד המלחמה ונגד הפסילה, ולהתלכדות סביב רשימת רע"ם-תע"ל". (21.01.09, www.panet.co.il)

• **מנכ"ל מרכז "עדאלה": פסילת בל"ד ורע"ם-תע"ל הייתה בלתי חוקית מלכתחילה**
בעקבות ההחלטה [של בג"ץ] לבטל את פסילת מפלגות בל"ד ורע"ם-תע"ל, אמר עו"ד חסן ג'בארין, מנהל מרכז עדאלה, שייצג את שתי הרשימות בפני בית המשפט, כי "הפסילה הייתה בלתי חוקית מלכתחילה וסותרת את החלטות בג"ץ בנושא. הדרישה הנוכחית היא ביטול סעיף 7 (א) של חוק יסוד: הכנסת, שמאפשר למנוע מרשימה להתמודד בבחירות אם יש במצעה או בהצהרותיה או

במעשים של מנהיגיה התנגדות להגדרת מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. זאת משום שסעיף זה הפך בשנים האחרונות לכלי בידי הימין הישראלי להסתה נגד האזרחים הערביים והמפלגות הערביות. [...] בהודעה של מרכז "עדאלה" נאמר: "למרות שהזכות להיבחר היא זכות חוקתית בסיסית, ועדת הבחירות לא דנה בבקשות הפסילה ברצינות הנדרשת, ומכאן נובע שהשיקולים שהובילו לפסילת המפלגות הערביות הם שיקולים גזעניים ולא משפטיים. [...] מגישי בקשות הפסילה בתוך ועדת הבחירות המרכזית יצרו אווירה קיצונית, שמתבססת על ההבחנה בין 'אנחנו' ל-'אתם'. כתוצאה מכך לא התקיים דיון רציונאלי שמתבסס על חוקים והחלטות בג"ץ בנושא." (22.01.09, www.panet.co.il)

השפעותיו של המבצע הצבאי בעזה על מערכת הבחירות

• רע"מ-תע"ל: עניין המלחמה בעזה יעמוד במרכז תעמולת הבחירות

בנוכחות כל מנהיגיה, אישרה ישיבת רשימת רע"מ-תע"ל [...] את התוכניות המפורטות לתעמולת הבחירות לכנסת. [...] הוסכם שעניין עזה, שהוא בבחינת פצע מדמם בגוף האומה, יקבל זכות בכורה בתעמולה ויעמוד במרכזה. הנוכחים הדגישו כי "תעמולת הבחירות מתנהלת בתקופה בה נדרש הציבור שלנו להפגין רמת מודעות גבוהה יותר לסכנות המאיימות על ביטחוננו וקיומנו. הדבר התבטא בפירוש בהתקפה שניהלו חברי כנסת ממרבית הזרמים הפוליטיים היהודיים, ובמיוחד מהימין הקיצוני, נגד ההנהגה הערבית, על רקע המלחמה בעזה ובמקביל להתרחשויות. לא ניתן היה להפריד בין הפלישה והתקיפה הישראלית הברברית העקובה מדם נגד רצועת עזה, על-מנת להכריז את כוח ההתנגדות, לבין ההתקפה הפוליטית הראית והעקובה מדם שנפתחה מצד אנשי הימין לעבר המנהיגות והציבור הערבי שמתנגדים לגזענות, וזאת על מנת להפחידם ולהרחיקם ממקומות 'מכאיבים' [מבחינת הימין הקיצוני], גם אם השפעתם מועטה, ובהם הכנסת." (2.1.09, www.islammov.net)

• שיח' אבראהים צרצור: המלחמה והחלטת הפסילה צריכות לשמש דלק במערכת הבחירות

ברע"מ-תע"ל מקווים שהחלטת הפסילה של המפלגה והפעולה בעזה יהוו דווקא "דלק בעירה" במערכת הבחירות הקרובה, וקוראים להכריז על מערכת הבחירות "בחירות נקמה" על קורבנות עזה. [...] בהודעה שהוציא היום (חמישי) ראש הרשימה ח"כ שיח' אבראהים צרצור, הוא כתב: "עלינו להפוך את ההחלטות לצאת במלחמה והפסילה לדלק במערכת הבחירות, כנקמה על ילדי עזה, כנקמה במפלגות הציוניות והמדיניות הגזענית שלהן, וחיזוק של הנוכחות הערבית בכל הזירות כולל בפרלמנט." (הארץ, 15.1.09)

• התנועה האסלאמית למפלגות הערביות: לא לנצל את דם השהידים בעזה לתעמולת בחירות

"הדם של אחינו בעזה הוא זך ונקי ואסור לתפוס עליו טרמפ לכנסת"

הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית פתח היום (ג') בקמפיין הקורא למפלגות הערביות שלא לנצל את "דם השהידים בעזה" לטובת הבחירות ב-10 בפברואר. בתנועה מאשימים כמה מהמפלגות שניכסו את המערכה בעזה במטרה לשכנע ערבים לא להצביע למפלגות ציוניות. במסע הפרסום, המופיע בשלטי חוצות בכניסה ליישובים הערבים, נכתב: "הדם של ילדי עזה הוא זך ונקי ואסור לתפוס עליו טרמפ לכנסת". בתנועה האסלאמית פונים לאותן מפלגות שקראו לערביי-ישראל להצביע להן דווקא בתקופה זו. "הקמפיין מבקש להזכיר שאף אחד לא ינצל את הדם בעזה ויהפוך אותו לבמת בחירות", אמר חבר הלשכה המדינית בתנועה, עבד אל חכים מופיד. [...] "הקמפיין מכווון לכל אלה שמבקשים לעשות סימטריה בין הדם בעזה לקולות הבוחרים. הם אומרים 'תנקמו את דם ילדי עזה בקלפיות' - וזה בהחלט לא מקובל", אמר. (27.1.09, www.ynet.co.il)

- **ברכה: רבים יצביעו בקלפי כדי להעניש את המפלגות הציוניות שתמכו במלחמה**

יו"ר חד"ש, ח"כ מוחמד ברכה, אמר כי דווקא הזעם והכאב בעקבות המלחמה מעורר בקרב רבים את הרצון ללכת לקלפי על מנת "להעניש" את המפלגות הציוניות שתמכו במלחמה. (www.ynet.co.il, 27.1.09)

- **מזכ"ל בל"ד: לא ניצלנו, כמו חד"ש ורע"מ-תע"ל, את הדם שנשפך בעזה לתעמולת בחירות**

מזכ"ל בל"ד, עודד עבד אל-פתאח: "בל"ד לא נפלה בפח של ניצול הדם שנשפך בעזה לצורכי תעמולת הבחירות, כמו שעשו חד"ש ורע"מ. [...] בעלי העמדות מעורפלות נקטו צעד זה בשל הצורך להגן על עצמם. [...] לא נגררנו אחרי חלק מהמפלגות לניצול הטבח [בעזה] לצורכי תעמולה. איננו צריכים את התעמולה הזו משום שעמדתנו לגבי המתרחש בזירה הפלסטינית מוכרת, עקרונית, ברורה ואמיצה, והיא נובעת מן החזון הלאומי שלנו. רק מי שעמדתו מעורפלת ומי שזומם מזימות נגד עמו זקוק לתעמולה המבוססת על ערפול ועל עמימות." (כל אל-ערב, 30.1.09)

- **מזכ"ל חד"ש: עזה יקרה יותר מכל התקפה המופנית כלפי חד"ש, שמטרתה להרוויח קולות**

מזכ"ל חד"ש, אימן עודה, הגיב על התבטאויותיו של עבד אל-פתאח והדגיש שחד"ש מסרבת להיגרר אחרי התקפה המופנית לעברה שמטרתה להרוויח קולות. לדבריו, "עזה היא הרבה יותר יקרה מזה". [...] עודה הדגיש שחד"ש הפסיקה את התעמולה הישירה שלה בזמן ההתקפה על עזה, והייתה הכוח הבולט והחזק ביותר מבין הגופים הפוליטיים במאבק נגד ההתקפה. (כל אל-ערב, 30.1.09)

- **שיח' אבראהים צרצור: הבחירות והעלאת אחוז ההצבעה הן נקמה במפלגות הציוניות**

תגובתו של שיח' אבראהים צרצור להאשמותיו של מזכ"ל בל"ד: "אני ממליץ לאחינו במפלגות השונות, ובבל"ד בפרט, שלא יפעלו בצורה המרחיבה את הקרע והמחלוקת ברחוב הערבי, אלא יתמקדו בניהול מערכת בחירות המשמשת כנקמה במפלגות הציוניות, ובהעלאת אחוז ההצבעה בקרב הציבור הערבי כנקמה על מדיניותה של ישראל הגזענית. אין לאף אחד זכות להפנות האשמה לאף גורם על כך שהוא משתמש בדם הפלסטיני, אשר הוא היקר ביותר בשבילנו, למטרות פוליטיות." (כל אל-ערב, 30.1.09)

לשאלת שיעור הצבעתם הצפוי של הערבים

- **הערכה: שיעור ההצבעה ביישובים הערבים יהיה 45%, הנמוך ביותר אי פעם**

חשש מירידה תלולה, הגדולה אי פעם, בשיעורי ההצבעה של הציבור הערבי בישראל. מסקר חדש שבוצע על ידי מכון מותגים בקרב 500 בוגרים ערבים בישראל בתחילת החודש [דצמבר 2008], עולה שרק כ-52% אחוז מבעלי זכות ההצבעה הערבים בטוחים שיצביעו בבחירות הקרובות. וג'יה כיוף, מנהל העמותה לקידום הדמוקרטיה במגזר הערבי, אשר הזמין את הסקר, מעריך שהשיעור ירד עוד יותר, עד ל-45%, השיעור הנמוך ביותר אי פעם במערכות הבחירות בישראל, וזאת משום שניסיון העבר מלמד שבפועל שיעור ההצבעה נמוך עוד יותר מאשר בסקרים. לצורך ההשוואה, במערכת הבחירות הקודמת עמד שיעור ההצבעה בציבור הערבי על 53% לעומת 63% בציבור הכללי. (הארץ, 11.12.08)

- **סקר: ל-35% מהנמנעים נמאס מהמפלגות; ל-25% אין מפלגה התואמת את עמדתם**

אחד הסקרים מצביע על כך שאחוז ההצבעה בקרב הערבים עלול לצנוח עד 54.5%. הסקר מראה ש-3.5% הצהירו שהם מחרימים את הבחירות מסיבות פוליטיות ואידאולוגיות, בעוד שהשאר אמרו שלא אכפת להם, או שאין מפלגה שתואמת לתפיסת עולמם. [...] בסקר של ידיעות אחרונות, 35% מאלה שהשיבו שהם אינם הולכים להשתתף בבחירות אמרו שנמאס להם

מהמפלגות, בעוד ש-25% מאלו שמסרבים להצביע, מדווחים שאין מפלגה שתואמת את תפיסת עולמם. (אל-משהד אל-סיאסי, 28.1.09)

• **דעה: שיעור ההחרמה יעלה משמעותית. המפלגות הערביות יפסידו מכך, ליברמן ירוויח**

פאיז עבאס, "הציבור הערבי יורה לעצמו ברגל": "אחוז הערבים שיחרימו את מערכת הבחירות הנוכחית ולא יבואו להצביע, יעלה בצורה משמעותית לעומת המערכות הקודמות בגלל המלחמה בעזה, ולא בגלל תעמולת הבחירות הגרועה או בגלל הקמפיין של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. המפסידים העיקריים יהיו, אם התחזית שלי תתממש, המפלגות הערביות. המרוויח המרכזי יהיה אביגדור ליברמן. (ואללה! חדשות, 1.2.09)

• **במשך שלושה חודשים: כוחן של המפלגות הערביות ירד מ-11 ל-8-9 מנדטים.**

(מקור: http://www.hamedina.co.il/index_files/page0009.htm, 3.2.09)

עמדות בסוגיית החרמת הבחירות

נגד החרמת הבחירות

• **רע"מ-תע"ל: יש מי שמנצל את זעם הציבור בגלל המלחמה בעזה לצורך החרמת הבחירות**

הודעת סיכום משיבת רע"מ-תע"ל: "צר לנו מאד שיש בציבור שלנו כאלה שמנסים לרקוד על הפצעים ולהפיץ רעיון ישן, תוך ניצול תחושת הזעם של הציבור הערבי בגבולות הקו הירוק בגלל המלחמה בעזה, בכך שהם תומכים בהחרמת הבחירות. זה עונה על האינטרס של אלה שרוצים לבצע לציבור שלנו אפרטהייד מרצון [...] בעיניהם, אנו כמו עצם בגרון. הם מייחלים להסיר אותה מגרונותיהם בהחלטתנו שלנו, וכך ייפטרו מאיתנו מרצוננו ולא בכפייה." (www.panet.co.il, 1.1.09)

• **מאמר מערכת: אי השתתפות בבחירות תחליש את השפעת הערבים על מהלך העניינים**

מאמר מערכת בעיתון **בלדנא**, תחת הכותרת "הבחירות נוגעות לנו": "בבחירות 1992, כאשר ראש הממשלה המנוח, רבין, נשען על תמיכת המפלגות הערביות, המגזר הערבי זכה לתקציבים חסרי תקדים, וכמו כן בוטל מס הרכוש אשר הכביד על כתפינו. הדבר יחזור על עצמו אם יישאר התיקו בבחירות הבאות."

[...]

"נוכחותנו בארצנו כאזרחים במדינת ישראל מצריכה מאיתנו להגן ולחזק את עמידתנו האיתנה בפני הימין הקיצוני המיוצג על ידי מפלגתו של ליברמן. [...] העבר הוכיח כי אי השתתפותם של הערבים בבחירות מחלישה את ההשפעה הערבית על מהלך העניינים, ומגבירה את כוחן של המפלגות הגדולות". (בלדנא, 30.1.09)

• **חנא סויד: הבחירות הן הזדמנות להשפיע; החרמתן תחזק את הימין ותפגע באינטרס הערבי**

ח"כ חנא סויד: "השתתפות האזרחים הערבים בבחירות היא הערובה למאבק בימין הקיצוני. [...] אנו מנסים להזהיר את האזרחים מפני התגברות כוחו של הימין במקרה בו הערבים לא ישתתפו בבחירות, ובסופו של דבר זה יפגע באינטרסים האמיתיים של האזרחים הערבים. [...] אני מאמין כי הבחירות הן הזדמנות להשפיע, לשנות ולהביע עמדה פוליטית. ההימנעות מהשתתפות בהליך הבחירות הוא היענות בלתי ישירה ובלתי מודעת לקריאות הימין כי לערבים אין מקום בחיים הפוליטיים במדינה זו." (סינארה, 30.1.09)

• **שיח' אבראהים צרצור: הקריאה להחרמת הבחירות היא טעות גסה וגורלית**

שיח' אבראהים צרצור: "הקריאה להחרמת הבחירות היא שלילית מאד, במיוחד בשלב זה, בהתחשב בכך שהמפלגות הציוניות התלכדו מאחורי מלחמה תוקפנית שמטרתה להכות בנוכחות הערבית בתוך הכנסת ומחוץ לה. אני סבור כי מי שמטיף לכך שבכנסת לא יהיה ייצוג ערבי, עושה טעות גסה וגורלית. המפלגות הציוניות אינן רוצות לראות ערבים בתוך הכנסת, כהכנה לכך שהארץ תתרוקן מנוכחות ערבית." (סינארה, 30.1.09)

בעד החרמת הבחירות

• **יו"ר 'בני הכפר': עלינו להסתלק ממוסדות המדינה הקיימים ולצאת לדרך פוליטית חדשה**

רג'א אגבאריה, יו"ר תנועת 'בני הכפר': "גילוי הדעת שהופץ [מטעם 'בני הכפר'] מתבסס על שלושה דברים. ראשית, מדינת ישראל והפרלמנט שלה – שהוא פרלמנט ציוני אשר כולל בתוכו מפלגות, גורמים ומנהיגים של התנועה הציונית – הם האחראים על רצח עמנו וגירוש, ובכלל זה הטבח האחרון בעזה. החלטנו להחרים את [הבחירות] לפרלמנט משום שלא נעניק לו לגיטימציה לאחר כל מה שעשה לעמנו. שנית, אנו קוראים לבחירת ועדת המעקב ולהתחיל בהכנות לכך מיד. אנו יכולים לשנות את משוואת האזרחות בישראל, ולהוציא בכוח את זכויותינו הלאומיות והיומיומיות באמצעות הנהגה פוליטית שנבחרה מהציבור הערבי. שלישית, אנו מסכימים עם המפלגות הערביות כי יש לסלק את הציונות ואת מפלגותיה מתוך הציבור הערבי".

[...]

"אחרי ניסיון של 60 שנה, הגיע הזמן שהציבור הערבי יתבסס על גישה פוליטית חדשה. אנו קוראים לציבור הערבי להסתלק ממוסדות המדינה הקיימים, כי זו היא 'דמוקרטיה יהודית' ואיננה דמוקרטיה שיש בה 'שוויון' ומדינת כל אזרחיה, וכל הסיסמאות המזויפות המטעות את הציבור הערבי. לכן אנו רוצים להשיג זכויות לאומיות ויומיות באמצעות בחירת מנהיגות פוליטית, כדי להתייחס לרוב היהודי בצורה אחרת." (www.panet.co.il, 30.1.09)

• **מוחמד כנאענה: אין שום תועלת לציבור הערבי בכנסת, שכן היא אינה מכירה בערבים**

מוחמד כנאענה, מתנועת "בני הכפר": "מאז קום התנועה, אנו בתנועת 'בני הכפר' מאמינים שאין שום תועלת בנוכחותנו בכנסת הישראלית, משום שכנסת זו מגדירה את עצמה ככנסת של העם היהודי אשר אינה מכיר בערבים. בהתבסס על כך, איננו רואים שום אפשרות לשום הישג שהציבור הערבי עשוי להשיג באמצעות הכנסת. חוץ מזה, נוכחותנו בכנסת תיחשב כנורמליזציה של היחסים עם הכנסת ועם הישות הזו [מדינת ישראל] אשר קמה על חורבות עמנו".

בתגובה לטענותיהן של המפלגות הערביות, שהחרמת הבחירות לכנסת משחקת לידי של ליברמן, השיב כנאענה: "קריאתו של ליברמן להוצאת המפלגות הערביות איננה חדשה. בכל מערכת בחירות הייתה קריאה כזו. אנחנו, בניגוד למצע היסודי של המפלגות הערביות, מסרבים להשתתף בכנסת

הזו. טענותיהן [של המפלגות הערביות] מופרכות, משום שהן אלה אשר כורתות הסכמים עם ליברמן בעיריות ובכנסת ובאישור פרויקטים וחוקים." (www.panet.co.il, 1.2.09)

עמדת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית

• עמדת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית כלפי הבחירות לכנסת

עיקרי הדברים מתוך גילוי דעת שהפיץ הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, ובו עמדתו כלפי הבחירות לכנסת ה-18: "התנועה האסלאמית מאמינה שהכנסת היא אחד מיסודות הפרויקט הציוני. [...] הערכת הניסיון המצטבר של חברי הכנסת הערביים, מהראשון ועד היום, מוכיחה שהכנסת לא הצדיקה את האמת שלנו ולא מנעה עוול שהוטל עלינו. מאז ה'נפכה' של פלסטין, סבלנו ואנו ממשיכים לסבול מקיפוח היסטורי, אפליה על רקע לאומי ורדיפה דתית כמדיניות שיטתית שמפעיל כלפינו בזדון הממסד הישראלי."

[...]

"מתברר שהממסד הישראלי רואה בנו אנשים בעלי קיום זמני שניתן לסלקם, אם ימצא את הנסיבות המתאימות לתכנון שלו. לפיכך הישראותנו היא אסטרטגיה שתלויה במידת השתרשותנו במולדת, היאחזות עקשנית בבתינו ובקודשינו, בניית מוסדותינו, תמיכה ברשויות המקומיות ובחירת ועדת המעקב בבחירות ישירות מהציבור שלנו בארץ, ולא לקוות שייצא משהו מחזיון התעתועים של הכנסת."

[..]

"אי לכך ובהתאם לזאת, התנועה האסלאמית קוראת לבניה ולתומכיה, ולכלל הציבור שלנו בארץ, לקחת בחשבון את כל הנתונים הללו כאשר כל אחד מאיתנו נוקט עמדה כלפי הבחירות לכנסת [...]. כדי לחשוף את פניו האמתיות של הממסד הישראלי, וכתמיכה בעמנו הפלסטיני בכלל, ובמיוחד בעמנו הפלסטיני הגאה בעזה." (www.panet.co.il, 28.1.09)

• כמאל ח'טיב: התנועה האסלאמית לא קראה להחרמת הבחירות אלא לעשיית חשבון נפש

שיח' כמאל ח'טיב, סגן ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "עמדתה של התנועה האסלאמית שצוינה בגילוי הדעת אינה שונה מעמדתה בשנת 2006. התנועה האסלאמית לא קראה להחרמת הבחירות אלא קראה לפלסטינים בארץ לחשוב ולקחת בחשבון את אמונתם ורגשותיהם הלאומיים כאשר הם מחליטים לממש זכות הבחירה ביום הבחירות."

[...]

"אנו בתנועה האסלאמית משוכנעים בדבר חוסר התועלת בעשייה הפרלמנטאית ואנו לא מסתירים זאת. תמיד אמרנו שתוצאותיה של העשייה הפרלמנטאית מוגבלות מאד, חלשות ודלות לעומת התועלת שמשגיגה ישראל מנוכחותם של פרלמנטרים ערבים בכנסת."

[...]

"בראייה לאחור מגלים שהניסיון של המפלגות הערביות מאז 1948 עד עכשיו הוא ניסיון מר. ההישגים בעיניי מוגבלים מאד, וישראל משתדלת לנצל את הייצוג הפרלמנטארי הערבי לשיפור וייפוי פניה המכוערות, בזמן שהיא טוענת להיותה 'נווה דמוקרטיה'. נוסף לכך, בעבר המפלגות הערביות דגלו בסיסמאות שלא הצליחו לממש. אני לא מאשים אותן שהן לא רצו לקיים את מה שהבטיחו, אלא שהכנסת בבסיסה מיועדת לישראלים וליהודים. לכן כל ניסיון למימוש זכויותינו דרך הכנסת נדון לכישלון." (www.panet.co.il, 2.2.09)

עמדת הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית

גילוי דעת של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, תחת הכותרת "לטובת מי אתם רוצים להשתיק את הקול הערבי שרועם ונאבק בלב הפרלמנט?": "אנו משתתפים בבחירות לכנסת למען הסוגיות הצודקות שלנו, זכויותינו שקופחו וקיומנו הנמצא תחת סכנה, ולמען ההווה שלנו ועתיד בנינו. איננו משתתפים בהן על מנת לתת לגיטימציה למשטר, לשלילת הזכויות ולתוקפנות כנגד

עמנו הפלסטיני, ולא בכדי לייפות את פני עושק והתוקפנות. להיפך, חברי הכנסת הערבים, ובמיוחד חברי רע"מ-תע"ל, הם אלו אשר חושפים את קלונה של מדיניות התוקפנות של ממשלות ישראל לדורותיהן".

[...]

"לטובת מי אתם רוצים ליצור את הפער הזה בייצוג הערבי בפרלמנט? הרי אתם יודעים כי הרוב הגדול של הציבור הערבי יצביע. האם אתם רוצים שהם יתנו את קולם הערבי למפלגות הציוניות אשר הורגות את בני עמנו?"

[...]

"מי סוחר בפועל בדם של עזה? בשם הילדים והכאב של עזה אתם קוראים לערבים להחרים את הבחירות, ואתם מסייעים לעמדה פוליטית זהה לזו של ליברמן." (2.2.09, www.islammov.net)

ה. נתוני רקע

מפלגות ערביות וערביות-יהודיות: עיקרי המצעים

עיקרי מצע חד"ש²

א. להשגת שלום ישראלי-פלסטיני וישראלי-ערבי צודק, כולל ויציב

השלום הצודק, הכולל והיציב, חייב להתבסס על כיבוד זכויות כל העמים והמדינות באזורנו, לרבות ישראל והעם הפלסטיני, על יסוד החלטות עצרת האו"ם ומועצת הביטחון. יסודות השלום הם:

- פינוי כל ההתנחלויות ונסיגת ישראל מכל השטחים הפלסטיניים שנכבשו מאז מלחמת יוני 1967 - מכל שטחי הגדה המערבית ומירושלים המזרחית.
- העם הערבי הפלסטיני יממש את זכותו להקמת מדינתו העצמאית הריבונית בגדה המערבית, ברצועת עזה ובירושלים המזרחית, בצד מדינת ישראל. קווי ה-4 ביוני 1967 יהיו גבולות השלום המוכרים והבטוחים בין מדינת ישראל לבין המדינה הפלסטינית.
- במסגרת הסכם השלום הקבוע והיציב, תוכר ירושלים המערבית כבירת מדינת ישראל וירושלים המזרחית - כבירת פלסטין העצמאית.
- יובטח פתרון צודק לבעיית הפליטים הפלסטינים, בהתאם להחלטות האו"ם (המכירות בזכותם לבחור בין שיבה למולדתם לבין קבלת פיצויים) ובמסגרת המשא-ומתן.
- כינון שלום עם לבנון וסוריה על בסיס קווי ה-4 ביוני 1967 והחזרת רמת הגולן לסוריה.

חד"ש תיאבק להוצאת צה"ל מכל שטחי הגדה המערבית, לרבות ירושלים המזרחית; להפסקת בנייתה של חומת ההפרדה ולהריסת חלקיה שכבר נבנו מעבר לקו הירוק; להפסקת השליטה בפועל של ישראל על רצועת עזה והתערבותה בניהול החיים הפנימיים [...]; לניהול רציני, אחראי ומהיר של המו"מ על הסדר הקבע, המבטיח את נסיגת ישראל מכל השטחים הכבושים ואת הקמת המדינה הפלסטינית העצמאית בצד ישראל; לשחרור כל האסירים הפוליטיים הפלסטינים; לפירוק כל ההתנחלויות שהוקמו בגדה המערבית הכבושה, לרבות בירושלים המזרחית; להפסקת הריסת הבתים והפקעת קרקעות פלסטיניות; לשים קץ למדיניות הסגר הכלכלי, המרעיב את העם הפלסטיני והמנוצל למטרות סחטנות פוליטית כלפי הרשות הפלסטינית.

ב. הגנה על ענייני העובדים וזכויותיהם

- קביעת סדר עדיפויות חדש, החותר למציאות של צדק חברתי, על יסוד חלוקה צודקת של ההכנסה הלאומית; הפחתה של 50% בהוצאות הצבאיות וביטול כל ההוצאות להתנחלויות בשטחים הכבושים; הפחתת שיעורי המיסים המוטלים על העובדים והגדלת שיעורי המיסים המוטלים על המעבידים, הבנקים, חברות ההון והעסקים הגדולים; ביטול של כל ההפרטות שנעשו עד כה של חברות ממשלתיות, בנקים ושירותים ציבוריים ועירוניים ושל כל התכניות להפרטה של חברות ממשלתיות ושירותים ציבוריים; הגנה על המשק הישראלי מפני תכתיבים של חברות רב-לאומיות והגנה על הייצור המקומי מפני יבוא בתנאי היצף.
- הגנה על רמת חיי העובדים ותנאי עבודתם: הבטחת עבודה לכל דורש; מאבק נגד האבטלה ונגד פיטורים מהעבודה; תשלום דמי אבטלה מלאים למובטלים החל מהיום הראשון ולמשך 12 חודשים; ביטול "תכנית ויסקונסין" והענקת הכשרה מקצועית על חשבון המדינה, תוך גילוי כבוד למובטלים והבטחת קיומם.
- הבטחת שוויון הזדמנויות לכול, ללא אפליה בשל מין, לאום, דת, עדה, גיל, מצב משפחתי, נטייה מינית, מוגבלות פיזית או נפשית או בשל כל סיבה אחרת.

² לקריאת מצע חד"ש במלואו, ראו: <http://hadash2009.org.il/matzahadash>

ג. הגנה על החירויות הדמוקרטיות

- אישור חוקה דמוקרטית, שתגן על זכויות האדם והאזרח היסודיות, על הזכויות החברתיות, על אופייה החילוני של המדינה ועל שוויון אזרחיה.
- ביעור הגזענות והדיפת סכנת הפשיזם; מאבק נגד כל ביטויי האפליה והאלימות, הניזונות ממדיניות האפליה הלאומית ומתפיסות גזעניות; חקיקה ואכיפת חוקים האוסרים אפליה, הסתה לטרנספר, הסתה גזענית, והסתה על רקע עדתי, אתני, מגדרי או בשל נטייה מינית.
- הפרדת הדת מהמדינה; ביטול כל חוקי הכפייה הדתית; מאבק בכל צורות הקנאות העדתית.

ד. שוויון האוכלוסייה הערבית בישראל

- הכרה באוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל כמיעוט לאומי, לו שמורה הזכות לשוויון זכויות לאומי ואזרחי בתחומים הפוליטי, החברתי והתרבותי.
- הפסקת הפקעת הקרקעות הערביות, במישרין או בעקיפין, לרבות באמצעות קביעה מקפחת של שטחי השיפוט, הפוגעת ביישובים ובתושבים ערבים.
- למען תהיה ישראל מדינה המבטיחה שוויון לכל אזרחיה, תיאבק חד"ש לחקיקת חוק יסוד: שוויון האדם; לביטול האפליה והדיכוי הלאומי בכל המישורים; להבטחת שוויון מלא לאזרחים הערבים בארץ, וכדי שסמלי המדינה, לרבות הדגל וההמנון, יהלמו את העקרונות האלה; להדיפתן של התכניות הגזעניות בדבר "החלפת אוכלוסייה". חד"ש מתנגדת לכפיית שירות לאומי במסווה של "התנדבות", כמו גם לניסיון להיאחז בהתנגדות לכפייה כזאת כהצדקה לאפליה.
- מאבק עקבי נגד בידול עדתי באוכלוסייה הערבית בישראל; קידום אחדות דמוקרטית לוחמת של האוכלוסייה הערבית וטיפול ערכים מתקדמים בקרבה; ביטול גיוס החובה המוטל על הצעירים הערבים-הדרוזים.
- ניהול מדיניות של העדפה מתקנת, שתשווה את תקציבי הרשויות המקומיות הערביות לתקציבי הרשויות המקומיות היהודיות ותאץ את סגירת הפער העצום הקיים ביניהן בתחומי הפיתוח, החינוך, הבריאות, איכות הסביבה, התיעוש, הדיור, הספורט והתרבות.

ה. שוויון בין המינים בכל התחומים

- חקיקת חוק יסוד: שוויון בין המינים, אשר יתבסס על האמנה הבינלאומית בדבר ביטול כל צורות האפליה נגד נשים, לרבות סחר בנשים.

עיקרי מצע בל"ד³

בל"ד היא מפלגת דמוקרטית המייצגת את האזרחים הערבים במדינת ישראל. זו היא מפלגה לאומית ערבית פלסטינית ודמוקרטית ברעיונותיה, בדרכה ובמטרותיה הפוליטיות והחברתיות. היא דבקה בעקרונות הצדק החברתי וזכויות האדם והעמים. היא פועלת נוכח מצבם של התושבים הפלסטיניים המקוריים בתוך ישראל ונוכח מצבה של החברה הישראלית והאזרחות הישראלית באופן כללי, על מנת לקשור בין הזהות הלאומית, עקרונות הדמוקרטיה ומה שמתחייב על-מנת לבנות חברה חופשית, מודרנית ומתקדמת. היא שואפת להשגת פיתרון צודק לסוגיה הפלסטינית אשר יכלול את הזכויות ההיסטוריות של העם הפלסטיני.

בל"ד פועלת למען פיתוח שיתוף פעולה ערבי-יהודי על בסיס עקרונות של השוויון והצדק החברתי וזכות ההגדרה העצמית בהם היא מאמינה. כמו כן פועלת בל"ד למען הקמת מסגרות דו-לאומיות לארגון ופיתוח שיתוף פעולה זה.

³ לקריאת מצע בל"ד במלואו (בשפה הערבית), ראו: <http://www.tajamoa.org/?mod=article&ID=198>

א. הסוגיה הפלסטינית ופתרון הקבע

הסוגיה הפלסטינית היא סוגיה של עם אשר אדמתו נגזלה ונפל קורבן לכיבוש וגירוש. לא ייכונן שלום ויציבות באזור מבלי שהעם הפלסטיני ישיג את זכויותיו הלגיטימיות, בהתאם להחלטות הבינלאומיות.

בלי"ד נאבקת נגד הכיבוש, ההתנחלויות וגדר ההפרדה הגזענית, ונגד הדיכוי, ההתנכלות, ההרס, ההרג והמצור שמהם סובל עמנו, אשר קורס תחת נטל הכיבוש. בלי"ד שואפת להשיג פיתרון צודק וקבוע לסוגיה הפלסטינית והמאבק הערבי-הישראלי, אשר אלה הם עקרונותיו:

- פינוי כל ההתנחלויות וגדר ההפרדה הגזענית וכמו כן כל סוגי ההפרדה הגזעניים האחרים.
- סיום הכיבוש של כל האזורים הפלסטיניים אשר נכבשו בשנת 1967, ופינוי כל סוגי הנוכחות הישראלית בהם.
- הקמת מדינה פלסטינית ריבונית ועצמאית בגדה המערבית ורצועת עזה, אשר בירתה ירושלים המזרחית, והבטחת הריבונות המלאה למדינה הפלסטינית.
- פיתרון צודק לסוגיית הפליטים על בסיס ההחלטות הבינלאומיות, ובראשן החלטת האו"ם מספר 194 אשר קובעת כי לפליטים זכות שיבה או קבלת פיצוי.
- שחרור כל האסירים והשבויים הפוליטיים והביטחוניים.
- נסיגה ישראלית מהגולן הכבוש לגבולות הארבעה ביוני 1967 ופינוי כל סוגי הנוכחות הישראלית מהאדמות הסוריות הכבושות.
- הפיכת אזור המזרח התיכון, כולל ישראל, לאזור ללא נשק גרעיני ונשק להשמדה המונית על כל סוגיו.

ב. הפלסטינים בישראל

הפלסטינים בישראל הם תושבי הארץ המקוריים אשר הפכו למיעוט בתוך מולדתם, לאחר הנכפה. הם חלק מהעם הערבי הפלסטיני והאומה הערבית מבחינת שיוכם הלאומי הפלסטיני והערבי, ושיוכם התרבותי.

- בלי"ד דורשת להכיר במיעוט הערבי הפלסטיני בישראל כמיעוט לאומי בעל זכויות לאומיות קולקטיביות, ו[להעניק לו] שוויון אזרחי מלא, על פי החוק הבינלאומי והחלטות והכרזות האו"ם.
- בלי"ד שואפת לחוקק חוק יסוד שיבטיח את יישום הזכויות הלאומיות של המיעוט הלאומי הערבי הפלסטיני בישראל, וזאת בהסתמך על העקרונות הבאים:
  - 0 הבטחת הזכויות והחירויות הבסיסיות של בני המיעוט הערבי.
  - 0 שוויון אזרחי מלא לאזרחים הערבים, כולל שוויון הזדמנויות וביטול כל אפליה כלפי כל אדם עקב היותו ערבי.
  - 0 ייצוג הולם לבני המיעוט הערבי בכל המוסדות הרשמיים והציבוריים.
  - 0 המיעוט הערבי ינהל ויפתח את תרבותו בו באופן חופשי, ללא התערבות של מוסדות המדינה.
- הבטחת זכותו של המיעוט הערבי הפלסטיני בישראל לנהל בעצמו את ענייניו בתחום התרבות והחינוך, כחלק מזכויותיו הלאומיות. על בסיס זכות זו תפעל בלי"ד למען חקיקת חוק האוטונומיה התרבותית, אשר יכלול את נושאי החינוך, התרבות והתקשורת.
- בלי"ד פועלת לארגון והתחדשותה של החברה הערבית בתוך ישראל ופועלת למען גיבושה כמיעוט לאומי מלוכד וסולידארי, וזאת באמצעות הקמת מוסדות ומסגרות לאומיות בכל הרמות – הארצית, המקומית, המקצועית והמגזרית – ובאמצעות האצת הפעילות שמטרתה השגת הזכויות, פיתוח הזהות הלאומית וליטושה.

- 0 התנגדות לכפיית השירות הצבאי על הערבים והדרוזים, וכמו כן תופעת ההתנדבות לשירות הצבאי, והשאיפה לכפות שירות לאומי על האזרחים הערבים.
- 0 מאבק בעדתיות ובחמולתיות והדגשת הגורם המלכד הלאומי והזהות הלאומית.
- בל"ד שואפת לשוויון מלא בכל התחומים, ולחלוקה צודקת ושווה של המשאבים הציבוריים והטבעיים, וביטול כל סוגי האפליה והקיפוח כנגד האזרחים הערביים.
- 0 הבטחת שוויון מלא וביטול כל סוגי האפליה כלפי האזרחים הערבים. בל"ד תפעל לעגן זאת מבחינה חוקית, באמצעות חקיקת חוק יסוד "השוויון בין אנשים".
- 0 הפעלת מדיניות העדפה מתקנת בפיתוח הזדמנויות העבודה והחינוך, וההשתתפות במוסדות הציבוריים, וכמו כן הקצאת התקציבים הנחוצים על מנת להגיע לשוויון בכל התחומים.
- בל"ד נאבקת בהפקעת הקרקעות ודורשת להפסיקה ולהשיב את האדמות המופקעות לבעליהן.

ג. האזרחות, הזכויות הדמוקרטיות ומדינת כל אזרחיה

- בל"ד נאבקת למען תפנית דמוקרטית ומעבר למדינה דמוקרטית לכל אזרחיה – הערבים, היהודים והאחרים – אשר תכיר במיעוט הערבי כמיעוט לאומי בעל זכויות פרט וזכויות קולקטיביות
- בל"ד דורשת לאשר חוקה מחייבת שבראשה יעמוד עקרון השוויון בין האזרחים ובין הקבוצות הלאומיות.

ד. התחום החברתי

בל"ד שואפת לקיים צדק חברתי, להבטיח זכויות אדם בתחום החברתי והכלכלי, לשמור על איכות הסביבה, לפתח את החברה על יסודות מתקדמים ונאורים, ולקיים שוויון בין האישה והגבר.

ה. המישור הערבי האזורי והבינלאומי

- בל"ד מאמצת את המפעל הלאומי הערבי והמודרני, ורואה עצמה חלק מהכוחות הדמוקרטיים באזור ובעולם.
- בל"ד תומכת בשיתוף פעולה וסולידאריות בין חלקי המולדת הערבית.
  - בל"ד קוראת להפצת הדמוקרטיה והשמירה על כבוד האדם וכיבוד זכויותיו הפוליטיות, הכלכליות והחברתיות, וזאת בכל מדינות ערב.

עיקרי מצע רע"מ-תע"ל⁴

- המשך התמיכה בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני על מנת להקים מדינה פלסטינית עצמאית אשר בירתה ירושלים, לצד מדינת ישראל, בגבולות יוני 1967, ופתרון בעיית הפליטים הפלסטינים באופן צודק, בהתאם להחלטות האו"ם. בערוץ הסורי-ישראלי – דרישה לנסיגה

⁴ עד מועד סגירת הגיליון לא ניתן היה להשיג מצע מפורט של רע"מ-תע"ל, למעט עיקרי המצע המופיעים במוסף הבחירות של Ynet: מקור: <http://www.ynet.co.il/home/0,7340,L-6974,00.html>. פירוט יחידי למצע כלשהו הופיע באתר של תע"ל, שם מופיעים "יעדי התנועה". בתנועה ציינו כי רע"מ-תע"ל הנה ברית שנולדה לצורך ריצה משותפת בבחירות, אולם שני מרכיביה, רע"מ ותע"ל, שומרים על ייחודיותם והדבר מתבטא בקיומו של מצע נפרד לתע"ל. יחד עם זאת, כל המחפש מידע על אודות מצע רע"מ-תע"ל מופנה לאתר תע"ל. לקריאת המצע במלואו (בשפה הערבית), ראו: <http://a-m-c.org/readarticle.aspx?articleid=599>

מלאה מהגולן, בהתאם לגבולות יוני 1967, וחתימה על הסכם שלום עם סוריה, כחלק משלום כולל באזור.

- הבטחת זכות השיבה לפליטים הפלסטינים על-ידי תיקון חוק השבות, ושחרור האסירים והעצירים הפלסטינים והערבים מבתי הכלא.
- שיפור ושינוי המעמד החוקי והאזרחי של האזרחים הערבים בישראל וצמצום הפער הקיים בין שני המגזרים, היהודי והערבי, באמצעות מדיניות של אפליה מתקנת כלפי המגזר הערבי, בכל התחומים: חקלאות; תעשייה; חינוך; תקשורת; בריאות; שיכון; אדמה ותקציבים, וזאת על מנת להגיע לשוויון אמיתי בין שני המגזרים, הערבי והיהודי, בכל התחומים, באמצעות עקרון "ההשתתפות האזרחית המלאה" וההכרה בציבור הערבי כמיעוט לאומי.
- הכרה בערבים בישראל כמיעוט לאומי, אשר יזכה לזכויות בכל תחומי החיים ולייצוג שווה במוסדות המדינה. הבטחת עצמאותם של בתי הדין השרעיים, והקצאת תקציבים לכל הנוצרים, המוסלמים והדרוזים לתחזוקת אתרי הפולחן ומוסדות הדת.
- הדגשת הזהות התרבותית והלאומית הפלסטינית של הציבור הערבי בישראל וחשיבות הקשר הלאומי עם האומה הערבית.
- הקמת מערכת חינוך ערבית במסגרת משרד החינוך והתרבות אשר תשקף את המציאות ואת הזהות וההיסטוריה של הציבור הערבי הפלסטיני בישראל. מערכת זו תהיה ערבית ולא "מסתערבת", מקורית ולא זרה (כדוגמת מערכת החינוך הממלכתית דתית).
- הצגת שיח תקשורתי ומדיני מתקדם אשר יפרוץ את גבולות הסירוב בחברה הישראלית, וישובור את החשיבה הדוגמטית של הרוב היהודי כלפי הערבים.
- תמיכה בעקרון הדו-קיום בשלום של היהודים והערבים בארץ המושגת על כבוד הדדי.
- פעילות למען השתתפות אפקטיבית בקבלת ההחלטות בארץ והשפעה והשתתפות בתהליך קבלת ההחלטות.
- תיעוש היישובים הערביים בישראל וקליטת אקדמאים ערבים בשירות המדינה והחברות הממשלתיות והפרטיות.
- שחרור ההקדשים האסלאמיים בישראל.
- עידוד היצירה וההצטיינות בחברה הערבית בישראל.
- מאבק למען ביטול מס רכוש, הכרה בכפרים הבלתי מוכרים, ופתרון לבעיית אקריט וברעם.
- פעילות כנגד תאונות הדרכים בארץ בכלל, ובפרט במגזר הערבי, במיוחד באמצעות הקמת תשתיות מפותחות של כבישים באזורים הערביים.
- פעילות למען שיפור איכות הסביבה בארץ בכלל ובמגזר הערבי בפרט.
- מציאת פתרונות יסודיים לבעיות הערבים בנגב והערבים בערים המעורבות.

עיקרי מצע דעם⁵

• השאלה הפלסטינית

מפלגת דע"מ דוגלת בשלום אמת המבוסס על נסיגה ישראלית מכל השטחים הכבושים, כולל ירושלים המזרחית. מפלגת דע"מ מאמינה שהסכסוך הפוליטי אינו יכול להיפתר ללא הקמת מדינה פלסטינית ריבונית ועצמאית. [...] המדיניות הישראלית הסלימה את המצב והביאה להתפוררותה של הרשות הפלסטינית, לפילוג בין עזה לגדה, ולהמשך הסבל הבלתי אנושי של תושבי השטחים. [...] האחריות להצגת תכנית שלום הוגנת מוטלת לפיכך על ישראל. היא זו שצריכה להחליט שהיא רוצה לפתור את הסכסוך ומוכנה לשלם את המחיר. המשך שלטון הכיבוש, מפורר את הדמוקרטיה הישראלית ומכשיר את הקרקע למצב של אפרטהייד.

⁵ לקריאת מצע דעם במלואו, ראו: http://www.etgar.info/he/article_303

- **שוויון זכויות לאוכלוסייה הערבית בישראל**

מפלגת דע"מ נאבקת למען שוויון זכויות מלא לאוכלוסייה הערבית בישראל. האפליה העקבית של אזרחי המדינה הערבים, והדרתם ממרכזי קבלת ההחלטות, הינה מתכון בטוח להידרדרות היחסים בין יהודים וערבים. תהליך זה הגיע לשיאו באירועי אוקטובר 2000. אירועי עכו האחרונים [אוקטובר 2008] היו תזכורת למה שעוד מצפה לנו. דחיקתה של האוכלוסייה הערבית לשולי החברה הישראלית מתבטאת בכל התחומים – חקיקה, תעסוקה, חנוך, דיור, תשתיות ותכנון עירוני, שירותים מוניציפליים וחלוקת קרקעות. מפלגת דע"מ פועלת בקרב האוכלוסייה הערבית על מנת לקדם נושאים כמו מעורבות חברתית, תעסוקה והגנה איגוד מקצועית, העצמת נשים, הדרכת נוער, חינוך ותרבות.

- **מאבק למען זכויות העובדים**

מפלגת דע"מ מסייעת בבניית איגוד מקצועי דמוקרטי, יהודי ערבי, המארגן עובדים ועובדות בלתי מאורגנים, ומעניק להם הגנה אפקטיבית על בסיס סולידריות מעמדית. האיגוד המקצועי בו תומכת מפלגת דע"מ, מניח את הבסיס החברתי לשיתוף פעולה בין יהודים וערבים. הוא נלחם נגד הניצול המחפיר של העובדים, ולמען בניה של סדר חברתי חדש, שיהיה מבוסס על שוויון מלא בין כל האזרחים ללא הבדל דת, גזע, לאום או מין.

- **מאבק באבטלה ולטובת תעסוקה מאורגנת**

מפלגת דע"מ רואה במאבק נגד האבטלה ולמען תעסוקה מאורגנת משימה ראשונה במעלה. אנו קוראים למדינה לפקח על תקנות העבודה ועל יישומן. אנו פועלים לשנוי המדיניות הכלכלית, כך שמשאבים ממשלתיים יופנו ליצירת מקומות עבודה, ולא כדי להעשיר את בעלי ההון המקומיים. מפלגת דע"מ מנהלת מאבק עיקש למען תעסוקה מאורגנת בתנאים הוגנים, ונגד יבוא עובדים זרים המועסקים בתנאי עבדות. המצב הקיים לא רק פוגע בזכויותיהם הבסיסיות של הפועלים הזרים, אלא יוצר אבטלה וכרסום בשכר ובתנאים הסוציאליים של כוח העבודה המקומי.

- **שוויון זכויות בין נשים לגברים**

מפלגת דע"מ דוגלת בשוויון מלא בין נשים לגברים, ופועלת למען שיתוף פעולה בין נשים יהודיות וערביות. המאבק נגד הדיכוי והניצול של האישה הערבייה מהווה ציר מרכזי בפעילותה של מפלגת דע"מ. אנו מאמינים שהשילוב בין תעסוקה והעצמה של נשים ערביות, מהווה תנאי הכרחי בדרך לשחרורן. מפלגת דע"מ פועלת יחד עם ארגוני נשים בישראל נגד כל תופעה של הטרדה מינית, ולמען שחרורן של הנשים הערביות והיהודיות כאחד מכל סוגי הדיכוי, האלימות והאפליה.

סעיפים הנוגעים לאזרחים הערבים במצעי מפלגות יהודיות-ציוניות

מפלגת העבודה⁶

חינוך והשכלה

- ח. שוויון מעמדו של החינוך הערבי: ממשלה בראשות העבודה תשקיע משאבים לקידום החינוך הערבי ולקידום שוויון הזדמנויות. המגזר הערבי ינחיל את מורשת עמו ותרבותו.
- ט. ממשלה בראשות העבודה תקדם חינוך לדו-קיום ותעודד לימוד ערבית בבתי-ספר יסודיים.

שיטת משטר

[...] נפעל להעמקת החינוך לדמוקרטיה ולשוויון בקרב כל שכבות הציבור יהודים וערבים. נפנה את המשאבים הדרושים לחינוך זה.

ערבים אזרחי ישראל

מפלגת העבודה תפעל לשינוי מהותי במדיניות הממשלה ביחס לאזרחיה הערביים: המוסלמים, הנוצרים והבדואים. זאת תוך שימת דגש על שוויון מלא לסגירת פערים בין אזרחיה הערבים לבין אזרחיה היהודים.

המפלגה מתחייבת לפעול ליישום העקרונות הבאים:

- א. לטפח דו-קיום המשלב בתוכו סובלנות, הבנה ואמון הדדיים בין יהודים לערבים.
- ב. הממשלה תטיל על אחד משריה את האחריות לקידום דו-הקיום בין יהודים לערבים.
- ג. אזרחיה הערבים של המדינה זכאים לאותן זכויות המוענקות לאזרחיה היהודים, כמתחייב במגילת העצמאות, לטיפול מסגרות חינוכיות וחברתיות, שיהוו בסיס לדיאלוג פתוח ולפעילויות משותפות של כלל אזרחי המדינה, יהודים וערבים, ולהגדלת השקעות מהמגזר הממשלתי והפרטי, כדי להילחם באבטלה הפושה במגזר הערבי.
- ד. על המדינה לסגור פערים בתחומי החינוך, שירותי החברה, הבריאות והסעד; לשפר את התשתית החינוכית הפיזית במגזר הערבי, לטפח את איכות ההוראה, להגדיל את מספרם של בעלי תעודות הבגרות, ולשלב סטודנטים ואנשי סגל אקדמי ערביים במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל. זאת במסגרת מאמץ להבטיח הזדמנויות שוות בתעסוקה ובהכשרה מקצועית ליהודים ולערבים ולהביא למאמץ כולל להגדלת הייצוג של אזרחים ערבים בתהליכי קבלת ההחלטות בממשלה ובסקטור הציבורי והפרטי.
- ה. על המדינה לפתור את בעיות הדיוור באמצעות הקמת ועדות לתכנון ובנייה בערים הערביות, ולפעול להחשת תוכניות מתאר ומתן היתרי בנייה ביישובים הערביים, כמו גם ליזום השקעות ופעולות לקידום כלכלי של ישובים ערביים בתוכנית רב-שנתית.
- ו. מפלגת העבודה תפעל ליישום המלצות ועדת אור.
- ז. מפלגת העבודה תעניק ביטוי מוחשי להיות השפה הערבית שפה רשמית בישראל, כולל לימוד השפה הערבית כמקצוע חובה במערכת החינוך היסודית והעל-יסודית בציבור היהודי.
- ח. מפלגת העבודה תומכת בפתרון הוגן ובר-ביצוע של המאבק על הקרקע והמחלוקת על התיישבות הבדואים ברוח המלצות השופט גולדברג. נמשיך בהידברות ישירה עם הקהילה הבדואית ונסייע לפתרון המצוקות רבות השנים.

⁶ לקריאת מצע מפלגת העבודה במלואו, ראו: http://www.etgar.info/he/article_303

דרוזים וצ'רקסים אזרחי ישראל

הדרוזים והצ'רקסים בישראל הם מופת של קיום משותף למען המדינה וראויים לשוויון מלא בכל תחומי החיים. הם בני ברית אמיתיים, שנוטלים על עצמם את מלוא החובות וראוי שיקבלו את מלוא הזכויות. מפלגת העבודה תפעל לקידום הנושאים הבאים:

- א. פיתוח אזורי תעשייה ועידוד משקיעים להקמת מפעלים באזורי תעשייה מאושרים וקיימים.
- ב. חתירה להרחבה של שכונות לחיילים משוחררים ומתן מענה למצוקת הדיור במגזר.
- ג. השלמת תוכניות המתאר והרחבתו כמענה לבעיית הבנייה הבלתי חוקית ומניעת סבלם של זוגות צעירים.
- ד. שילוב צעירים וצעירות משוחררי צה"ל אקדמאים/יות בשירות המדינה תוך הפעלת מדיניות מתקנת בגין העוול שנגרם בעבר.
- ה. הסדרת בעיות הקרקעות בין המדינה לאזרחים הדרוזים.
- ו. מפלגת העבודה תחתור לפיתרון המשבר שפוקד את הרשויות המקומיות הדרוזיות ומתן מענה תקציבי שיאפשר תפקוד שוטף וחוקי של רשויות אלה, באמצעות הצעת חוק למחיקת חובות הרשויות.
- ז. עידוד ופיתוח החקלאות במגזר הדרוזי.

התנועה החדשה – מרצ⁷

חינוך

יש להפנות תקציבים מתאימים לשיפור המצב הפיסי של מוסדות החינוך ביישובים ערבים וביישובי הבדואים בנגב.

זכויות קולקטיביות

שפה: הקבוצות התרבותיות יוכלו לנהל את חייהן בשפתן. המדינה, שמכירה בשפה הערבית כאחת משתי השפות הרשמיות, תרחיב באופן ניכר את השימוש בה ובכלל זה בשילוט במוסדות ובדרכים, ותרחיב את הוראת השפה הערבית במוסדות חינוך בהם שפת הלימוד היא עברית.

זכויות האזרחים הערבים כמיעוט לאומי

ישראל היא מדינת העם היהודי ומדינת כל אזרחיה. חוק השבות מקנה יתרון ליהודים רק בכניסה לישראל. הוא אינו מעניק להם יתרון על פני כל אזרח אחר במדינה. מעמד כל אזרח ואזרחית ללא הבחנה על רקע לאום חייב להיות שווה.

מלבד הבטחת שוויון מלא לכל אזרחי המדינה, על ישראל להכיר במיעוט הערבי כמיעוט לאומי שלו זכויות קולקטיביות, ולאפשר לו לממש ולבטא את תרבותו הייחודית ולפעול בשפתו. התנועה החדשה מרצ תפעל לקידום הנושאים הבאים:

- הקמת זרם חינוך ממלכתי ערבי במקביל לזרם הממלכתי ולזרם הממלכתי הדתי, והקצאת תקציב הולם לשם כך.
- הכללת חגים מוסלמים, נוצרים ודרוזים בלוח השנה הרשמי של המדינה.
- שילוב פעיל ומתמשך של אזרחים ערביים במוסדות פוליטיים ומנהליים, והבטחת ייצוג הולם של ערבים במגזר הציבורי, על פי חוק אשר נחקק בנושא זה, ביוזמת מרצ, בשנת 2000.
- תיקון מהיר של אפליית האזרחים הערבים ופיתוח תכנית רחבת היקף להעדפה מתקנת של האוכלוסייה הערבית בכל תחומי החיים.

⁷ לקריאת המצע במלואו, ראו: <http://www.myparty.org.il/asp/values.pdf>

תיקון האפליה

לאורך כל שנות המדינה הופלו אזרחי ישראל הערבים באופן עמוק ושיטתי בתחומים רבים. התנועה החדשה מרצ תפעל לקידום הנושאים הבאים:

- יישום מיידי של המלצות ועדת אור.
- גיבוש תכנית כוללת לפיתוח תשתיות ושיקום ישובים ערבים, והסדרת העדפה מתקנת במתן שירותים ציבוריים ובתקציבי סיוע, לצד עידוד השקעות פרטיות.
- זירוז אישור תכניות מתאר בישובים ערבים והרחבתם על מנת לאפשר היתרי בניה ופתרונות דיור.
- הבטחת ייצוג של הרשויות המקומיות הערביות בוועדות לבניין ערים במועצות התכנון האזוריות והארציות.
- שדרוג ישובים ערבים למעמד של עיר ודאגה לתכנון אורבני בהתאם.
- הגברת המעורבות של אזרחים ערבים בייזום ובפיתוח השקעות עסקיות וכלכליות, והקמת אזורי תעשייה מיוחדים הסמוכים למרכזי האוכלוסייה על מנת לעודד הקמת חברות ומפעלים שיגבירו את התעסוקה ואת רמות ההכנסה והארנונה למועצות המקומיות הערביות.
- תיקון חוקי ההפקעות כדי למנוע אפליה ושרירותיות, והפסקת הפקעת קרקעות לצרכיהם של יהודים בלבד. במקרי הפקעה תינתן קרקע חלופית, ובהעדר קרקע יינתן פיצוי כספי ריאלי. קרקעות שהופקעו ולא נוצלו יוחזרו לבעליהן.
- ציון אתרים בהם שגשו יישובים ערבים לפני קום מדינת ישראל והקמת מוזיאון לאומי להנצחת החיים הערבים בארץ לפני ומאז הקמת המדינה.
- הכרה בישובים הערבים הלא-מוכרים.
- מציאת הסדר מיידי והוגן לבעיית היישובים הלא-מוכרים של הבדואים בנגב והקפאת צווי ההריסה של בתים בישובים אלו עד למציאת פתרון מוסכם.
- החזרת עקורי איקרית ובירעם לכפריהם.
- העברת הווקף המוסלמי לידיים מוסלמיות.
- קביעת בית המשפט לענייני משפחה כסמכות הפוסקת בענייני אישות של זוגות מוסלמים כברירת מחדל. בתי הדין השרעים ירכשו סמכות שיפוט רק באם שני הצדדים מסכימים להתדיינות בפניהם.

שוויון מגדרי

- קידום נשים ערביות בכל התחומים (בהשכלה, בשוק העבודה, בהשתתפות בפעילות ציבורית ופוליטית).

קדימה⁸

אזרחי ישראל הערבים:

- שוויון זכויות והזדמנויות, כמו גם שיוויון חובות, בין אזרחים יהודים וערבים בישראל הם צורך חברתי וחובה דמוקרטית. ממשלת קדימה תפעל להעניק לאזרחי ישראל הערבים את אותם השירותים והמשאבים מהם נהנים שאר אזרחי המדינה.
- תתוגבר פעילות "הרשות לקידום כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי" שהוקמה בשנה האחרונה תוך הקצאת המשאבים הנדרשים לקידום תוכניות שמטרתן ביטול התופעה של שתי כלכלות- יהודית וערבית במדינת ישראל.
- תופעל מדיניות של אכיפת חוק ביישובים הערבים שמטרתה לאפשר לתושבים שומרי החוק תחושת ביטחון והגנה מפני עבריינים. במסגרת זו יושם דגש גם על נושאי העבריינות בדרכים והעבריינות הכלכלית.
- הממשלה תקדם הכנת תוכניות מתאר בכל היישובים הערבים ובמקביל תפעל לאכיפת תוכניות המתאר הללו.
- ממשלת קדימה תפעל לקידום החינוך, התשתיות והתעסוקה במגזר הערבי תוך שימת דגש על ליווי ופיתוח היוזמות העסקית ועידוד הייצואנים.
- יוכנו תוכניות נקודתיות לעידוד ההשכלה והתעסוקה לנשים במגזר הערבי.
- תופעל תוכנית כלל מערכתית להסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב על בסיס המתווה שהוצע על ידי ועדת השופט אליעזר גולדברג המאזן בין תביעות הבדואים לתביעות המדינה, זאת במקביל לפיתוח ושיקום יישובי הקבע הבדואים הקיימים.

אזרחי ישראל הדרוזים והצ'רקסים:

- קדימה גורסת כי למדינת ישראל יש אינטרס לאומי מרכזי לקדם את האוכלוסיות הדרוזית והצ'רקסית הממלאות את חובת הגיוס לצה"ל. אזרחי ישראל הדרוזים והצ'רקסים נמצאים במצב של "מיעוט בתוך מיעוט". מחד מצבם הסוציו-אקונומי טוב יותר ממרבית היישובים הערבים ועל כן אינם זוכים ליהנות מתוכניות של אפליה מתקנת, מאידך, הם נעדרים את מנועי הצמיחה המאפיינים את היישובים היהודים.
- תופעל תוכנית רב שנתית לקידום יישובי הדרוזים והצ'רקסים שמטרתה צמצום הפערים ובניית מנופי צמיחה. התוכנית תתמקד בגיוון מקורות התעסוקה לאזרחים ולאזרחיות הדרוזים והצ'רקסים.
  - ממשלת קדימה תפעל לשיפור מערכת החינוך הדרוזית והצ'רקסית וכן לשיפור הנגישות להשכלה גבוהה של הצעירים בקרב אוכלוסיות אלו.

הערת העורכים: עד מועד סגירת הגיליון לא הצלחנו להשיג את הסעיפים הנוגעים לערבים אזרחי ישראל במצע מפלגת הליכוד.

⁸ החלק העוסק באזרחים הערבים, הדרוזים והצ'רקסים במצע מפלגת "קדימה" מופיע בפרק "מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". לקריאת הפרק במלואו, ראו: <http://www.kadima.org.il/upload/file/medinayehudit.pdf>. לעיון במצע המלא, ראו: <http://www.kadima.org.il/main.php?topic=about>